

En socialaktstudie av 15 kriminella pojkar

Kriminalitet som livsval

Lars-Christer Hydén

En undersökning har gjorts av socialtjänstens insatser för en grupp ungdomar med stark kriminell bakgrund som gjort sig 'omöjliga' vid olika utrednings- och behandlingsinstitutioner. Den bild som kommer fram är att dessa ungdomar utvecklat en livshållning där deras enda sätt att få ut något av livet tycks vara att välja en kriminell bana eftersom den åtminstone kortsiktigt ger dem mycket av det som de saknat: pengar, status, kändisskap och en social tillhörighet.

Fil dr Lars-Christer Hydén är forskningsledare vid Forsknings- och utvecklingsbyrån, Stockholms socialförvaltning.

Under de sista månaderna 1988 skrevs mycket i massmedia om de sk "Gatubarnen" i Stockholm. Det var ungdomar som hade rymt från institutioner eller hemifrån och som vistades dygnet runt i Stockholms city. Lite senare försköts intresset till den grupp pojkar som hade en mycket stark kriminell bakgrund och som ofta hade gjort sig "omöjliga" vid olika utrednings- och behandlingsinstitutioner, de sk värs-tingarna.

Ingen av dessa grupper var egentligen ny för socialtjänsten. Det har alltid funnits en liten grupp pojkar som befunnit sig i Stockholms city.

Ungdomsbrottsligheten har ökat mycket i Sverige under perioden efter 1920-talet – och extremt mycket under efterkrigsperioden – fram till idag. Där- emot har den under 1970- och 80-talen legat relativt konstant. Massmedias fokusering på ungdomsbrotts- lighet och ungdomsvåld har dock varit påfallande under de senaste åren.

Tonårstiden är den mest brottsaktiva perioden under hela livscykeln. Vid 14,9 års ålder begår män- nskor i allmänhet i genomsnitt det största antalet brott. Därefter dalar brottsaktiviteten och koncentreras till en mycket liten grupp människor som svarar för stör- re delen brott.

Syfte, frågeställning, uppläggning och metod

Syftet med föreliggande undersökning var att granska och kartlägga vilken kontakt de aktuella ungdomarna har haft med socialtjänsten – och tvärtom – och vilka insatser som socialtjänsten har beslutat om.

Urvalet av ungdomar gjordes tillsammans med två socialarbetare som är placerade vid Norrmalmspoli- sen (VD 1) ur den grupp ungdomar som är aktuella hos polisen och därför kända av dessa socialarbetare. Den grupp ungdomar som regelbundet och frekvent återkommer hos polisen uppskattas omfatta cirka 40 pojkar i tonåren. De är bosatta i Stockholms stad samt kranskommunerna. Ur denna grupp valdes 15 ungdomar. (Tidpunkten för urvalet var 1 december 1988.) Kriterierna för urvalet var:

- att pojkarna skulle tillhöra de högfrekventa hos polisen
- att pojkarna skulle vara födda 1974 eller tidigare (dvs som yngst vara 14 år) och inte vara äldre än 20 år (födda 1968)
- vara bosatta i Stockholms stad (dvs kranskommu- nerna uteslöts)

Den genomförda undersökningen baserar sig på en genomgång av befintligt material i pojkarnas eller deras föräldrars socialakter: sociala utredningar, an- sökningar om ekonomiskt bistånd, polisrapporter och material från domstolar. I några fall har komplette- rande upplysningar inhämtas från de socialsekretera- re som handlägger ärendena.

De första gångerna de greps av polisen var det nästan alltid för snatteri

Från socialakterna har uppgifter hämtats som kan belysa föräldrarnas och familjernas bakgrund och sociala status, kontakt med socialtjänsten, pojkarnas egen kontakt med socialtjänst, polis och andra myndigheter, samt pojkarnas nuvarande situation.

Material av detta slag är svårt att generalisera eftersom varje fall är unikt och har en mycket speciell historia. Redovisningen blir därför med nödvändighet schematisk.

Pojkarna

Urvalet kom att omfatta 15 pojkar fördelade på sex av stadens socialdistrikt, födda mellan 1969 och 1973. Genomsnittsåldern var 16 och ett halvt år (medianen = 16 år). Två brödrapar med gemensamma uppväxtfamiljer finns med.

Första gången — åtminstone i form av rapporter från polisen till socialtjänsten — pojkarna blev gripna av polisen för något brott var de i allmänhet i tidiga tonåren. Nio av de 15 pojkarna hade haft kontakt med polisen innan 14 års ålder (mellan 10 och 13 år). Fyra pojkar blev tagna av polisen första gången när de var 15 år och de övriga två när de var 16 respektive 17 år. De första gångerna de greps av polisen var det nästan alltid för snatteri. I några fall rör det sig om skadegörelse (klotter). Mycket snabbt stegrades den brottsliga aktiviteten till inbrott, rån och misshandel.

Pojkarna brottsdebuterade alltså i tidiga tonåren, strax innan fjortonsåldern. Därefter stegrades den brottsliga aktiviteten både vad gäller omfång och inriktning mycket snabbt. När pojkarna var mellan 14–15 år begick de en stor mängd brott.

De brott som begåtts verkar genomgående syfta till att skaffa "snabba" pengar och kläder. Ett mycket stort antal av inbrotten tycks gälla klädesaffärer och sportaffärer där speciellt kläder, ibland vapen, tillgripits. Enligt uppgift säljs kläderna till hälare eller används för eget bruk. Pengarna som tillskansats via brott tycks användas på restaurangbesök, spel, fest — överhuvudtaget konsumeras ganska snabbt.

Våld förekommer ofta i samband med rån — ett våld som ibland kan vara brutalt. Förvånande nog misshandlas också flickor och kvinnor.

Men våldet mot andra personer verkar sällan vara av det slag som återfinns inom t ex gruppen skinhead, nämligen ett våld som enbart syftar till misshandel. Det våld som dessa pojkar ägnat sig åt ingår dels som en del av deras rånverksamhet och verkar i allmänhet snarare vara ett utslag av att pojkarna är del av en våldsam (sub)kultur.

10 av de 15 pojkarna hade den 1 december 1988 blivit dömda en eller flera gånger av allmän domstol. För majoriteten av dessa föll första domen när de var mellan 15 och 16 år. I allmänhet hade domen föregåtts av häktning. Den vanligaste första domen var överlämnande till socialtjänsten för att de skulle beredas samhällsvård. De pojkar som var äldre vid första domen fick kortare fängelsestraff.

Föräldrar och familj

12 av pojkarnas biologiska föräldrar var skilda. Sex av pojkarna har vuxit upp under större delen av sitt liv med en ensamstående mamma, en pojke med en ensamstående pappa, sju med styvfader och en med fosterföräldrar. Alla pojkarna har växt upp med syskon — antingen hel-, halv- eller styvsyskon. Flertalet har äldre syskon. 11 av pojkarnas vårdnadshavare var av icke-svensk nationalitet, fyra var svenskar och i två fall var den ene vårdnadshavaren svensk.

Flertalet familjer i vilka pojkarna växt upp, försörjde sig huvudsakligen genom arbete, i något fall kombinerat med periodvis kompletterande socialbidrag. Fem familjer levde nästan helt på socialbidrag som den huvudsakliga inkomstkällan och fem hade någon form av pension.

Genomgående kan familjerna karakteriseras som tillhöriga socialgrupp 3 eller under, med ett eller två undantag (tillräckligt med uppgifter om familjerna saknas). Fyra familjer kan karakteriseras som multi-problemfamiljer.

Vårdnadshavarna var i mycket stor utsträckning den första generationen invandrare

Gruppen sönderfaller i två ungefär lika stora delar vad gäller den första kontakten med socialtjänsten: mycket tidig eller sen kontakt

Sammantaget präglas majoriteten av pojkarnas uppväxt av att de vuxit upp utan kontakt med sina biologiska fäder, påfallande många har också vuxit upp utan en stabil fadersfigur. Vårdnadshavarna var i mycket stor utsträckning icke-svenska medborgare och genomgående första generationen invandrare. Endast en mindre del av pojkarna kommer från socialt tungt belastade familjer.

Pojkens missbruk och psykiska hälsa

Genomgående är att ingen av pojkarna — vare sig i polisrapporter eller socialakter — har något dokumenterat missbruk av vare sig alkohol eller narkotika. Däremot har ett antal av dem börjat använda alkohol i en utsträckning som kan väcka farhågor om ett eventuellt kommande missbruk.

Genomgående är också att det i socialmaterialet, inklusive de barnpsykiatriska utlåtanden som finns, saknas uppgifter och belägg för att pojkarna är personlighetsstörda. De barnpsykiatriska utredningarna talar ibland i vaga termer om tidiga störningar i barn- domen, utan att dessa och deras konkreta effekter närmare specificeras. Det är dock påfallande att pojkarna tidigt har haft svårt att hantera sina relationer till andra människor. Pojkarna har mycket tidigt utvecklat försvarsstrategier mot vad de uppenbarligen upplever som "myndighetspersoner": de undviker all närmare kontakt och de framstår därför ofta för utredarna som undanlidande.

Pojkarnas första kontakt med socialtjänsten

Grovt sett faller gruppen sönder i två ungefärligt lika stora delar vad gäller den första kontakten med socialtjänsten: sju pojkar med mycket tidig kontakt (före nio års ålder) och åtta pojkar med sen kontakt (efter nio års ålder).

Av de pojkar som hade tidig kontakt med socialtjänsten gällde i sex fall att deras föräldrar redan

tidigare hade haft kontakt med socialtjänsten. Föräldrarna hade i allmänhet haft kontakt med socialtjänsten på grund av eget tungt missbruk och/eller ekonomiskt bistånd, och i flera fall barnavårdsutredningar av äldre syskon. I ett fall sökte föräldrarna själva hjälp från socialtjänsten.

Anledningen till pojkarnas kontakt med socialtjänsten var att socialtjänsten gjorde en barnavårdsutredning av alla barn i en familj. Skälen till utredningen var en anonym anmälan, socialarbetarnas eget initiativ eller att både skolan och polisen anmält missförhållanden. Pojkarna fick alltså kontakt med socialtjänsten via en utredning av familjen.

De pojkar som fick en senare kontakt med socialtjänsten kom i stor utsträckning från familjer utan tidigare kontakt med socialtjänsten. Anledningen till kontakten var i två fall att modern vänt sig till socialtjänsten för att få hjälp och för de övriga sex att ett flertal anmälningar inkommit till socialtjänsten från polisen eller skolan, vilket ledde till att socialtjänsten tog kontakt med pojken och hans föräldrar. Pojkarna fick alltså kontakt med socialtjänsten på grund av sitt eget handlande.

Utredningar och omhändertagande

13 av pojkarna hade varit föremål för utredning enligt gamla barnavårdslagen eller nuvarande lagstiftning. De pojkar som tidigt hade kommit i kontakt med socialtjänsten hade i de flesta fall varit föremål för utredning vid ett flertal tillfällen. 10 av pojkarna har varit placerade enligt paragraf 6 i socialtjänstlagen.

I 11 fall har beslutats om omhändertagande enligt tvångsparagraf i barnavårdslagen (BvL) eller lagen om vård av unga (LVU). Fyra av pojkarna har aldrig omhändertagits enligt BvL eller LVU.

Av de pojkar som hade tidig kontakt med socialtjänsten har fem blivit omhändertagna. Av dessa var en mycket liten, en sex år och resten tonåringar. Av de pojkar som fick sen kontakt med socialtjänsten har sex blivit omhändertagna. Den yngsta vid nio års ålder, resten i tonåren.

I sex fall hade beslutet om omhändertagande enligt LVU föregåtts av ett omedelbart omhändertagande (ordförandebeslut). Det rör sig om fall då pojkarna satt häktade och det omedelbara omhändertagandet innebar att pojken släpptes ur häktet.

.....
Pojkarna var utagerande mot både personal och andra elever. Ofta också en ledargestalt
.....

Tidiga insatser från socialtjänsten riktade till pojkarna

Insatserna från socialtjänsten riktade till pojkarna följer ett relativt bestämt mönster. De pojkar som haft långvarig kontakt med socialtjänsten har först fått kontakttjänst, ibland i form av elevassistent. Några har fått skoldaghem. Det vill säga de har fått någon typ av kvalificerad stödinsats. I två fall har pojkar varit fosterhemsplacerade på grund av att modern inte bedömts kunna ta hand om dem.

När pojkarna blev 11–13 år påbörjade de en kriminell aktivitet som ledde till utredning, placering på utredningshem och senare eventuellt omhändertagande. Därmed började en ofta lång vandring mellan vårdinstitutioner. Mönstret är nästan alltid det samma. Pojken var utagerande mot både personal och andra elever. Ofta också en ledargestalt. Han gjorde sig omöjlig på institution efter institution, vilket ledde till att han inte fick någon plats på institution. I extremfallen blev pojken därför LVU placerad i det egna hemmet – något som skett i tre fall.

Skolan

13 av pojkarna har haft problem i skolan enligt sina lärare – om två av pojkarna saknas uppgifter från skolan eftersom de slutat skolan vid den tidpunkt de blev aktuella inom socialtjänsten.

Nästan alla pojkar har haft problem i skolan från första klass eller från början av mellanstadiet. De upplevdes av lärare som "okoncentrerade", hade svårt att sitta stilla och följa med i undervisningen. Ofta kom pojkarna också i svåra konflikter med sina klasskamrater; de gjorde aggressiva utspel, något som med tiden också kom att riktas mot lärarna.

I många fall ledde detta mot slutet av mellanstadiet till att skolledningen inte ansåg sig kunna ha kvar pojken som elev. Ibland förekom också upprop bland andra föräldrar om att förflytta pojken från en aktuell klass eller skola. Ofta hade socialtjänsten i samband med detta också anställt en elevassistent. I några fall

gick pojkarna redan under låg- och mellanstadiet i skoldaghem. I högstadiet bereddes de plats i skolhem.

PBU och barnpsykiatri

De pojkar som inte hade tidigt kontakt med socialtjänsten hade i allmänhet kontakt med PBU och S:t Görans barnpsykiatriska klinik. Pojkarnas mammor hade tagit kontakt med PBU för att få hjälp eftersom de inte kunde "klara av" pojkarna som inte "lydde". I några fall ledde detta till mångårig kontakt med PBU.

Gäng

Tyvärr saknas direkta uppgifter om gängen – utan uppgifterna baserar sig på läsning av främst polisrapporterna.

De flesta av pojkarna är aktiva i *gäng*. Dessa gäng tycks dock skilja sig åt från den "amerikanska" bilden av gäng som slutna grupper med en fast inre social struktur. Istället verkar det röra sig om löst sammansatta gäng utan en utpräglad inre hierarki. Gänggränserna är flytande och verkar närmast ha funktionen av att vara arbetsteam som begår brott.

Pojkarna träffas i allmänhet i Stockholms centrum, T-centralen ("Plattan") eller på Stockholms Central. De kommer från olika delar av staden. På sommaren träffas en del av dem i Kungsträdgården. Några av de pojkar som ingår i undersökningsgruppen har deltagit i de sk Kungsankravallerna.

Situationen 1:a december 1988

Den 1:a december 1988 var nio av pojkarna dömda till omhändertagande enligt LVU. Av dessa vistades i praktiken tre i hemmet, fyra på institution och två satt häktade.

Sex pojkar hade ingen LVU-dom. Av dessa vistades fem i hemmet och en studerade utomlands (genom socialtjänstens försorg och bekostnad).

En bedömning från min sida, utifrån aktmaterialet och samtal med socialsekreterare, ger vid handen att fyra av pojkarna ger intryck av att påbörja en annan, icke-kriminell livsbana.

Diskussion

Vid genomgången av materialet och diskussioner med berörda socialsekreterare, både vid socialdistrikten och polisen, har det visat sig att det är både möjligt

.....
Gänggränserna är flytande och verkar nästan ha funktionen att vara arbetsteam som begår brott
.....

och fruktbart att tala om en speciell *livskarriär* som dessa pojkar genomgår från sin tidiga barndom till sena tonåren.

Det är pojkar som i stor utsträckning kommer från hem där fadern saknas och där det inte heller finns någon stabil fadersfigur. Ofta har pojkarna fått växa upp med en ensam moder som den enda faktiska vårdnadshavaren. Hemmen är sällan socialt sett av "multiproblem" karaktär. Många mödrar får sin inkomst från förvärvsarbete, ibland kompletterat med socialbidrag.

Det är rimligt att anta att majoriteten av pojkar gått på dagis eller haft någon annan form av kommunal barnomsorg — även om uppgifter i allmänhet saknas om detta. Under sin tidiga barndom har pojkarna upplevts som "bråkiga", "utagerande" och att de inte "lytt" sin mamma. I vissa fall har detta lett till PBU-kontakt; i andra fall har socialtjänsten haft kontakt med familjen, vilket lett till tillsättandet av någon typ av kontaktman.

I skolan har pojken tidigt kommit i konflikt först med sina kamrater, sedan med läraren och så småningom hela skolan. Han har av lärarna rapporterats ha "koncentrationssvårigheter", begynnande skolproblem och att han inte kan "tillgodogöra" sig undervisningen. Mot slutet av mellanstadiet har konflikten i skolan oftast blivit akut. Lärare och andra föräldrar agerar för att pojken skall byta klass eller skola.

Mot slutet av mellanstadiet och början av högstadiet brottsdebuterar pojken med snatterier och inbrott. Brottsaktiviteten accelererar snabbt och blir grövre till sin karaktär. Samtidigt ökar skolfrånvaron.

Förmodligen innebär brottsdebuten att pojken slår in på en ny *livsväg*: att genom brott skaffa sig pengar och en social ställning som något annat än "tidigt utslagen". Genom den brottsliga aktiviteten kommer han att tillhöra en grupp av pojkar med en liknande bakgrund. Han har pengar i en omfattning som han aldrig haft tidigare och kan göra sådant som annars vore uteslutet för honom: gå på restaurang, ha dyra

kläder osv. Han blir uppmärksammas av myndigheter och massmedia.

I och med den tilltagande kriminella aktiviteten och poliskontakten börjar de sociala myndigheterna agera för att omhänderta pojken för samhällsvård. Utifrån vad jag kan utläsa i akterna verkar detta ofta innebära ett traumatiskt steg för pojkens moder. Visserligen har hon upplevt sig ha mycket svårigheter med pojken och att hon förlorat kontrollen över honom, men hon vill inte att han skall bli omhändertagen för samhällsvård. Ofta motsätter hon sig socialtjänstens förslag och en lång serie av överklaganden av beslut tar sin början där modern är drivande.

Pojken blir trots detta omhändertagen och placerad först på utredningshem (§ 12-hem). På denna institution kommer han mycket snabbt i konflikt med andra elever och med personalen. Ofta framstår han också som en "ledarfigur". Han "slår sig ut" från institutionen, rymmer ofta, något som leder till att personalen inte anser sig kunna ha honom kvar. I extrema fall leder det till LVU-beslut med placering i det egna hemmet.

I detta läge infaller de första häktningarna, vilket i sin tur leder till att socialtjänsten beslutar om omedelbart omhändertagande så att pojken släpps från häktet.

När pojken fyller 15 år beslutar åklagare om att väcka åtal. Han döms för första gången av domstol. I allmänhet blir första domen beslut om att överlämnas till socialtjänsten för vård. Därefter följer domar om korta fängelsestraff.

Samhällets olika institutioner — barnomsorgen, skolan, PBU, socialtjänsten — har alla misslyckats med att möta pojken. De har snarast blivit stolpar som markerat den väg pojken sedan mycket tidigt vandrat.

Sammanfattningsvis kan det hävdas att den undersökta gruppen pojkar tidigt har utvecklat en livshållning som har inneburit att de har hamnat i och försatt sig i situationer där de ständigt "hamnar utanför": i dagis, i skolan, i fritis, i hemmet osv. Deras enda sätt att kunna få ut något av livet tycks framstå som att välja en kriminell livsbana, eftersom den — åtminstone kortsiktigt — ger dem mycket av det som de saknat: pengar, status, kändisskap och en social tillhörighet.